

SUVREMENE SOCIO-POLITIČKE TEORIJE I IDEOLOGIJE

Dr. Josip Sabol

UVOD

Ovo svoje izlaganje shvaćam kao sinoptički pokušaj jedne sistematske teorije o socijalno-političkim teorijama, i to onim najvažnijima, koje daju pečat današnjici. Ono želi biti u prvom redu informativno, a zatim kritičko, tu i tamo destruktivno u dobroj namjeri, ne zaboravljajući ni na pokoju programatsku perspektivu. Svim je teorijama zajedničko da one žele nešto postići, nešto objasniti i služiti kao orijentacija u jednome određenom smislu. To posebno vrijedi za način socio-političke teorije kojih je glavni predmet istraživanja socijalna stvarnost, uključujući tu i čovjeka kao socijalno biće. U toj bih perspektivi mogao govoriti u tome da su socio-političke teorije imale više neuspjeha nego uspjeha – to se može opisati i riječju zabluda –; da su često više zamagljivale nego prosvjećivale ljudsku svijest i da su u mnogo slučajeva nudile orijentaciju u pogrešnu smjeru! U tom slučaju imamo posla s ideologijama. Socio-političke teorije te vrste orijentiraju nas obično u daleku, daleku budućnost jer teoretičari misle da je siva sadašnjica običnome čovjeku postala napodnošljivom. U tom slučaju imamo posla s utopijama, s nacrtom i misaonom konstrukcijom socijalne stvarnosti u ničijoj zemlji, nigdje, što po prilici znači riječ utopija.

Da odmah ostanem kod izraza: konstrukcija socijalne stvarnosti. Može li se ona konstruirati? To je zanimljivo i teško pitanje. Ja bih radije pitao tko su ti konstruktori socijalne stvarnosti? Ili blaže: tko su ti teoretičari koji stoje iza socio-političkih teorija? Zašto se oni ne zadovoljavaju rješavanjem svojih privatnih teorijskih i praktičnih problema, kao što vjerojatno svaki od nas čini? Zašto veliki teoretičari stvaraju teorije za druge, za grupe ljudi, za jednu klasu, naciju, za privredu i politiku, pa sve tamo za cijeli svijet i cijelo čovječanstvo? Tko su ti ljudi?

To pitanje ne bi bilo tako važno kad ne bi postojala činjenica da tim velikim teoretičarima zahvaljujemo zapravo sve: naše jade i naše radosti; naša strahovanja i naša nadanja; naše porobljavanje i naše oslobođenje; naše siromaštvo

i naše blagostanje... Dakako, ne smijemo zaboraviti spomenuti ovdje i jednog drugog mogućnika koji je odgovoran za našu današnjicu. Jedni ga nazivaju »slučaj«, drugi »sudbina«, a treći... Ne. Taj ovamo zapravo ne pripada, ali ću ga ipak spomenuti, i to samo zato što teoretičari o kojima je ovdje riječ već odavno ne računaju s Njime. Oni stvaraju svoje teorije »etsi Deus non daretur«.

Tko su, dakle, ti teoretičari?

Mislim da je na to pitanje filozof André Glucksmann, godište 1937., bivši član KPF, nakon nemira u Parizu 1968., neumorni kritičar totalizma i utopizma, najprominentniji zastupnik »Nove Filozofije«, dao izvrstan odgovor u jednom intervjuu u Rheinischer Merkur 1986. On kaže: »Totalitet je san intelektualca. Realnost jednog intelektualca sastoji se u njegovu iskustvu da totaliteta života nema. Zato ga njegov intelektualni san neprestano zavodi na to da on uvijek i ponovno govori o totalitetu, bilo kojem totalitetu: o jednom prošlom totalitetu – to su konzervativni intelektualci – ili o jednom budućem totalitetu – to su tzv. progresivni intelektualci. Jedni i drugi vrlo su traženi u vrijeme kriza, i mi živimo sada u vrijeme velikih kriza. Javnost od intelektualca stalno traži potpune odgovore na pitanje kamo sve ovo. Svi vjeruju da taj 'Kamo' mora već negdje postojati, pa bi ga trebalo samo otkriti.« Glucksmann završava: »Mi se nalazimo na kraju jednoga povijesnog kozmosa i to nam pribavlja strahovite probleme, svejedno zovemo li se kršćani, hegelovci, marksisti ili tehнократи...«

Ovu Glucksmannovu tvrdnju o strahovitim problemima i krizama današnje zastupa većina poznatih mislilaca i teoretičara. Kriza je riječ koja se najčešće izgovara na skupovima u raspravama. Ona naprosto opisuje naš osjećaj nemoći pred problemima koje bi trebalo riješiti. Taj osjećaj podržava i hrani spoznaja o kapacitetima naše samodestruktivnosti, s jedne strane, i o smanjenju naše kompetencije u rješavanju problema, s druge. Odatle je razumljivo da neki mislioci bar pojmovno transcendiraju naše vrijeme govoreći o postmodernom, postindustrijskom ili postmaterijalističkom dobu koje je već tobože započelo. Ovo depresivno raspoloženje očit je dokaz da veliki teorijski nacrti o novome čovjeku i o idealnom društvu nisu ispunili očekivanja. To vrijedi i za teoriju samoupravljanja u nas. O tome u drugome dijelu izlaganja.

SOCIJALNE ZNANOSTI – IZVOR OPTIMIZMA

A jesu li ta očekivanja o ostvarenju idealnoga društva uopće mogla biti realna? Čežnja za boljim i pravednijim svijetom zapravo je sadržaj ljudske svijesti otkako čovjek postoji. Mnogi su nam utopijski nacrti idealnoga društva poznati iz daljnje i bliže povijesti. Razlika se sastoji u mogućnosti, u sposobnosti da se te čežnje za savršenim društvom mogu ostvariti. To uvjerenje da se ljudske utopije mogu ostvariti započelo je otprilike prije 300 godina onom famoznom rečenicom: tantum possumus quantum scimus. Znati znanje, to je postalo pokretač naprezanja ljudskog uma. Ne zato što se čovjek htio osloboditi religije i Boga, nego zato što je s pomoću znanja mogao uzeti svoju sudbinu

u vlastite ruke; jer je brzo iskusio da znanjem može lakše i sigurnije preživjeti, jer se uvjerio da s pomoću znanosti može bolje, ugodnije i sigurnije živjeti. Da je to čovjeka učinilo samosvjesnim, samostalnim, samovoljnim, tko će mu to zamjeriti s obzirom na strahovite do sad neviđene konkretne uspjehe njegova uma. Tako je isto razumljivo, iz ove perspektive, da se taj novovjekovni čovjek htio izvući iz nadležnih autoriteta, i da je napokon taj emancipativni pokret dospio na cilj.

Iako po sebi razumljivo i na prvi pogled ne problematičko, ipak je nastanak te nove produktivne snage, naime pozitivne znanosti, izazvao u čovjeku i društvu epohalne promjene, promjene u načinu mišljenja, osjećanja i u ciljevima života; promjene u društvenim strukturama i odatle u socio-političkim institucijama. Može se mirno reći da je čovjek u empirijsko-analitičkoj metodi produkcije znanja i razvitka tehnologije napokon našao djelotvorna sredstva s pomoću kojeg će ispuniti svoje humanističke ideje i vrednote kao što su sloboda, jednakost, blagostanje za svakoga.

Razmišljanje je bilo jednostavno i očito: ako smo mi s pomoću fizike, kemije, biologije i drugih prirodnih znanosti mogli doći do spoznaje prirode i njezinih zakona do te mjere da smo sada u stanju tu prirodu mijenjati i iskorištavati je u svoje svrhe, zašto to ne bi bilo moguće činiti i na društvenom, privrednom i političkom području s pomoću socijalnih znanosti? Uspije li, znanstveno, po metodi prirodnih znanosti zahvatiti u socijalnu čovjekovu stvarnost: dakle, u ekonomiju, kulturu i u politiku, onda ćemo moći ostvariti vizije boljega svijeta naših pređa.

I zaista u ovoj su perspektivi započeli organiziranje i izgradnju socijalnih nauka na početku 20. stoljeća i nastavili sa posebnim dinamizmom nakon drugog svjetskog rata pa sve tamo do sedamdesetih godina. U ovoj vrlo pojednostavljenoj skici razvoja znanosti uopće i socijalnih znanosti posebno htio sam svratiti pažnju na sljedeću činjenicu: u prošlim stoljećima bile su teorije o društvu povijesno-filozofskoga karaktera. One su htjele rastumačiti bit društva, svrhu ovih ili onih društvenih institucija, one su govorile normativno o društvu. Jednom riječju, one su tumačile i objašnjavale. Modernim socijalnim teorijama dan je zadatak: promijeniti, ostvariti, prognosticirati. Drugim riječima: služiti političkim ciljevima, bilo kao liferant skupljenoga materijala s pomoću anketa i sl. bilo kao savjetnik političarima u procesu odlučivanja bilo pak kao autor određenih programa, npr. u naobrazbi, koje bi onda država ostvarila. U tu svrhu bila su poduzeta istraživanja ekonomskog, kulturalnog i političkog područja života iz kojih su nastale mnoge i često kontradiktorne teorije.

PREGLED NAJVAŽNIJIH SOCIO-POLITIČKIH TEORIJA

Dopustite da spomenem bar one najvažnije uz kratki komentar.

Na području ekonomije treba spomenuti:

– *Keynesovu teoriju* koja se zapravo naziva Keynesova revolucija u ekonomskoj teoriji. Srž je te teorije tvrdnja da kapitalistički sistem ne dolazi automatski u iskonsku ravnotežu nakon jedne privredne depresije, ali isto tako ni na-

kon jedne hiperprodukcijske faze. Za uspostavljanje privredne ravnoteže potrebna je intervencija države, obično u obliku jačanja kupovne moći stanovništva. Stručno bismo rekli; inflacijsko financiranje konjunktura privrede;

– *input-output-analiza*. Za ovu metodu pregleda fiziologije privrednog sistema dobio je Leontief Nobelovu nagradu 1973.

– *matematička analiza i ekonometrički modeli*. Matematička analiza izražava u prvoj liniji s pomoću matematičkih oblika odnose između varijabli u privrednom procesu: npr. između potrošnje i investicija, između plaća i cijena. Ekonometrija se pak brine o sažetku npr. svih varijabli, i to onda ulazi u cjelokupni privredni model koji služi kao vjerna slika stvarnosti daljnim analizama;

– *modeli privrednog rasta*. Za razliku od teorija privrednog razvoja kod kojih se u prvome redu radi o prioritetu unutar jedne privrede npr. da li se razvija teška industrija ili poljoprivreda, radi se kod modela rasta zapravo o sistematskoj teoriji promjena u privredi;

– *ekonomija blagostanja*. Teoretičari ovoga smjera pokušali su definirati optimalnu alokaciju dobara i usluga u jednom društvu pod uvjetima privredne ravnoteže. Ovdje je poznat znamenit teorem Vilfreda Pareta, nazvan Pareto-teorem – koji kaže da je jedna podjela optimalna onda ako nema nijedne druge podjele kod koje bi bar jedna osoba poboljšala svoje stanje a da se stanje svih drugih jedinki zbog toga ne pogorša;

– *teorija pravednosti* Johna Rawlsa. Ona pripada području političke filozofije jer se bavi pitanjem pravednosti u procesu podjele dobara odnosno nacionalnog dohotka. Posredno je ova teorija kritika marksizma koji je zapustio ideju pravednosti zbog vizije jednog društva u izobilju. Budući da je ta vizija utopija, treba se ponovno baviti klasičnom teorijom o pravednosti ako hoćemo izbjeći socijalne nepravde.

Nakon ovoga kratkog pregleda postavlja se pitanje je li ekonomska znanost ispunila obećanja kako se to od nje očekivalo. Teoretičari su privrednoga društva, naime, obećali da oni mogu racionalno tako voditi i planirati nacionalnu ekonomiju da više neće doći do privrednih kriza, da će biti osigurano potpuno zaposlenje uz stalni rast privrede i uz stabilnost valute. Teorijski i praktični instrumenti, dobiveni na znanstvenoj osnovi, pružaju, dakle, stalnu privrednu stabilnost i stalni porast blagostanja. Mislim da ovdje ne treba gubiti mnogo riječi. Privreda kao dio društvenog života pokazuje da te teorije nemaju pravo, ili u smislu mojih premisa, da su bile pogrešna orijentacija za privredno društvo.

Uspirkos toga stvaraju se nove teorije objašnjenja i orijentacije. Na ekonomskom području npr. otkrili su teoretičari mikroenergiju kao polje istraživanja. Na kulturalnom području susrećemo novu znanost imenom sociobiologija kao nastavak, ali više u smislu korektura, prijašnje teorije o oblicima kulture i njihovih utjecaja na čovjekovu ličnost (Ruth Benedict, 1934.). Tu se zapravo radi o sintezi spoznaja iz etnologije, humane genetike i evolucije i tako se želi konačno doći do one ili onih zakonitosti koje su »krive« što se čovjek ovako ili onako ponaša. (E. O. Wilson, Sociobiology: New Synthesis 1975). Na taj bi se način vjerojatno ispunio stari san društva da se čovjeka, tj. njegove kva-

litete i osobine, može mijenjati već prema potrebi situacije. Pokazalo se, naime, da moralno poučavanje nije uspjelo čovjeka obratiti u smislu morala. Jednako se pokazalo da se mijenjanjem društvenih struktura ne mijenja čovjek automatski, kako to misli marksistička teorija.

TEORIJA POLITIČKIH SISTEMA

Posljednjih dvadesetak godina bile su osobito brojne rasprave o političkim sistemima, što ne začuđuje s obzirom na činjenicu da je svijet i u ovom pitanju podjeljen na dva bloka. Mnogi su teoretičari htjeli izraditi instrumente i kriterije na osnovi kojih bi se dala provesti komparativna analiza političkih sistema Zapada i Istoka: dakle, jednopartijski sistemi socijalističkih država i višepartijski sistemi liberalno-kapitalističkih zemalja. Diskusije su se vodile najvećim dijelom na Zapadu vrlo kontroverzno i one su zapravo bile dio aktualne politike. Tu npr. treba spomenuti razna neomarksistička strujanja u Zapadnoj Evropi čiji su teoretičari osobito aktivno sudjelovali u raspravama s očito političkom namjerom: stvoriti novu svijest na taj način da su politički sistem Zapada prikazivali radikalno negativno, a socijalističke sisteme osvjetljivali s pozitivne strane, nalazeći uvijek nove izgovore za postojeće negativnosti u socijalističkim zemljama. Te su rasprave proizvele mnoge kontrarne teorije o globalnim pitanjima političkog sistema kao i teorije manjeg dometa o pojedinačnim pitanjima: npr. teorija participacije, teorija interesa, teorija izbora..

Ja namjeravam nešto više kazati o globalnoj teoriji političkog sistema, ali prije toga nekoliko natuknica o tzv. teoriji konvergencije.

Teorija konvergencije, u različitim varijantama, može se, naime, razumjeti kao plod ili rezultat već spomenutih rasprava. Posve formalno konvergencija bi značila da se različiti društveno-politički sistemi korak po korak zbližavaju, postaju sve sličnijima jedan drugome, i to zato što su suočeni s istim ili sličnim problemima, te logično moraju primjenjivati iste mehanizme i institucije za njihova rješenja.

Bitno pitanje ovdje glasi: tko postaje sličniji kome? Odatle nastaju varijante teorije konvergencije.

Jedna varijanta glasi: socijalistički sistemi postaju nužno sve sličniji zapadnom modelu (WW. Rostow, 1960.). Ovu je tezu postavio Rostow 1960. Aktualna zbivanja u Sovjetskom Savezu, u Kini, a i diskusije u nas o reformi sistema, sigurno, potvrđuju, bar djelomično, ovu tezu.

Druga varijanta koju je zastupao teoretičar politike i ekonomije J. A. Schumpeter, 1950., glasi: kapitalistička društva kao društva konkurencije »marširaju prema socijalizmu«. On ima sigurno pravo ako spomenem da Schumpeter misli ovdje na demokratski socijalizam, a ne marksistički, i za njega znači socijalizam da država u određenoj mjeri kontrolira inače autonomnu privredu.

Treća varijanta glasi: u određenim sektorima, u prvome redu u privrednom, konvergencija je potrebna i pametna, ali bitne razlike u ideološkom i posve političkom, pa će ostati i dalje na snazi. Mislim da je ta varijanta vrlo blizu

stvarnosti ako malo поблиže pogledamo o čemu se zapravo radi kod reformi u Sovjetskom Savezu: radi se u biti o ekonomistički shvaćenoj reformi, dakle o moderniziranju privrede, povećanju produktivnosti. Politički i kulturalni sektor su izuzeti i rasprave u nas vode se na istoj liniji, kako Vam je poznato.

Četvrta varijanta konvergencije glasi: jedan i drugi sistem zbacit će negativne elemente i iz zajedničkog iskustva preuzeti pozitivne elemente, te će tako nastati treći sistem: ni socijalistički ni kapitalistički, nego naprosto humanistički. (J. Tinbergen, J. K. Galbraith, 1973., 1968.). Ovo je optimistička vizija iza koje se može naslutiti uvjerenje da se svijet snagom evolucije nužno kreće prema zenitu, prema optimumu gdje će postojati jedna kultura i veliko zajedništvo imenom čovječanstvo. Ideja simpatična, za sad nerealna, ali vrijedna kao motivacija i orijentacija za svako ljudsko nastojanje. Dakako, ne smije se pri tome zaboraviti da ovi teoretičari zapravo zastupaju tehnološki determinizam kojemu se sve druge društvene strukture moraju prilagoditi. Zato kaže Galbraith: »Ako smo se jednom odlučili za modernu tehnologiju, onda će sve ostalo teći po toj liniji« (1968,435). Očito se ovdje radi o formalnom identitetu između ove premise i temeljne teze marksističke teorije razvoja prema kojoj trenutno stanje produktivnih snaga određuje odgovarajuće proizvodne odnose, čak sve tamo do zadnjeg elementa ideološke nadgradnje. Kod ovakvih vizija treba biti na oprezu jer one obično jednostrano usmjeruju cijeli društveni razvoj: politički, ekonomski i kulturalni, ako su podržavane političkim snagama na vlasti. Time je upravo formulirana osnovna teza teorije političkih sistema, teza o primatu politike nad drugim područjima života. Nekoliko riječi o tome.

»POLITIKA JE NAŠA SUDBINA«

Ova na prvi pogled bezazlena formulacija sadrži u sebi duboku problematiku. Nju možemo potpuno razumjeti ako si jednostavno postavimo pitanje što zapravo politika znači i tko su nosioci politike i zašto baš ti, a ne drugi? Politika je borba za vlast, politika je naša sudbina. Sve se to može reći. Ipak mi se čini da je Max Weber najprikladnije pogodio srž politike definirajući je sociološki kao šansu i moć jednog ili jedne grupe ljudi da oblikuju cjelokupni društveni život po svojim idejama, pa makar to bilo i protiv volje drugih ljudi.

Ovako shvaćena »politika« postala je aktualna i sudbonosna tek kad je nastala moderna država, dakle emancipacijom društva od religiozno fundiranoga staleškog uređenja u kojemu je sudbina svakog čovjeka bila unaprijed određena. U tom staleškom društvu bilo je riješeno političko pitanje jednom zauvijek. Ono je bilo sankcionirano voljom Božjom koja upravlja poviješću. Postrevolucionarni čovjek je htio po vlastitoj režiji graditi povijest. Tim časom postaje politika, postaje državna volja, njegova sudbina. Thomas Hobbes bi rekao: čovjek si je stvorio zemaljskog, smrtnog boga da mu on ispunjava želje i osigurava egzistenciju i mir: državu. Država: smrtni bog! U njoj i s pomoću nje suvereno odlučuje jedna grupa ljudi o osnovnim pitanjima života milijuna drugih ljudi, pa čak i o tome hoće li se pravi Bog slaviti ili neće. Ovaj događaj zapravo markira sekularno doba. Njime započinje program sekularizacije u

kojemu se mi još uvijek nalazimo i rezultate koje osjećamo na vlastitoj koži. Gotovo zvuči banalno ako kažem: mi živimo u svijetu čovjeka, u hominiziranom svijetu. A gdje bismo mogli drugdje živjeti? Ipak ova konstatacija nije baš tako simplex. Jer sigurno je jedno: mi ne živimo zakonom nužnosti u ovakvom svijetu kakav je danas. Isto se tako može reći da ovaj svijet nije nužno dekristijanizirani svijet odnosno svijet bez Boga? Je li on ikada to bio? Ima dovoljno razloga da se teza sekularizacije ne shvaća jednostrano kao dekristijanizacija. Ali jedno možemo sigurno reći: nosioci političke vlasti, velika politika, nisu više u službi transcendencije, nisu u brizi za spasom ljudi. Oni su u službi ovozemaljskih vrednota, oni se legitimiraju time da li ispunjavaju potrebe građana ili ne. Ako je, dakle, politika životno pitanje građana onda nije čudno što je teorija političkih sistema posvetila pažnju pitanjima: tko ima pravo vršiti političku vlast, kako se dolazi na vlast; tko i kako kontrolira ljude na vlasti, i napokon vrlo važno pitanje, kako dugo netko smije ostati na vlasti i kojim se načinom može skinuti s vlasti? Klasična teorija političkih sistema bila je dovoljno realistička da zabaci marksističku teoriju o odumiranju države kao iluziju. Realnije je misliti da tamo gdje mnogo ljudi zajedno živi nastaju konflikti ekonomskog, etičkog, socijalnog, karaktera koji se bez jedne za to legitimirane institucije ne mogu riješiti na miran način. Da li se ta instancija naziva država ili savjet ili kako drugo, to je svađa o riječima. Bitno je da bez moći nema rješenja konflikata. Teorija političkih sistema tražila je takve mehanizme i državne strukture koji ne čine vlast suvišnom nego koji sprečavaju zloupotrebu vlasti od onih koji trenutno vladaju. Ti su mehanizmi kao npr. višepartijski sistem, legalna opozicija, sloboda tiska... O tome ne treba govoriti. Htio bih radije svratiti pozornost na jedan drugi važan problem u vezi s tezom o prioritetu političkog. Naime, pitanje je li taj prioritet totalitarnog ili pak samo parcijalnog karaktera s obzirom na druga društvena područja. Ako npr. politika ima apsolutnu kompetenciju odlučivanja na području privrede i kulture, onda se tu radi o totalitarnom prioritetu političkog u društvu, i zato teorija političkih sistema naziva ovakve sisteme totalitarističkim, u nas više poznat naziv etatistički. U ovoj teorijskoj perspektivi može se reći da je uvođenje samoupravljanja u privredi u nas jedan čin i korak prema emancipaciji iz totalitarno shvaćenog prioriteta politike, epohalno gledano, vraćanje klasičnoj političkoj filozofiji i teoriji o autonomiji društvenih područja. O tome će biti još govora u drugome dijelu.

SAŽETAK I ZAKLJUČCI

Nakon 40 godina istraživanja na socijalno-političkom području, nakon prezentiranih empirijskih rezultata dobivenih na osnovi različitih znanstvenih projekata smije se formulirati sljedeće kao općenita spoznaja:

1. s pomoću isključivo pozitivističke metode nije moguće zahvatiti društvo u njegovu totalitetu jer moderno društvo teži po svojoj naravi prema dezintegraciji, odnosno ono je u stanju podvojenosti svojih podsistema, svojega ekonomskog, kulturalnog i političkog područja;

2. moderno društvo teži prema dezintegraciji isto tako zbog strahovitog dinamizma produktivnih snaga koje su uzrok neprestanih promjena unutar društva kao cjeline.

Bilo bi objektivno pogrešno tvrditi kako socijalne znanosti nisu imale uspjeha na svojim specijalnim područjima kao npr. kibernetika, teorija informacija, strukturalna lingvistika, teorija automata, opća teorija sistema i organizacija pa sve tamo do umjetne inteligencije. Ali moramo reći da socijalni problemi s kojima se ljudi danas bore nisu nastali zbog neuspjeha nego radi uspjeha socijalnih znanosti. Uzmimo jedan primjer.

Za ekonomsku je teoriju jasno da bez racionalne organizacije proizvodnih procesa nema zadovoljavajućih rezultata. Ova spoznaja nužno za sobom povlači strukturalnu birokraciju privrednoga društvenog života. U isto vrijeme dolazi ovaj princip rentabilnosti i uspješnosti u sukob sa strukturalnim principom samoodlučivanja i aktivnog suodlučivanja iz političkog područja života, odnosno on se sukobljuje s načelom samoostvarenja i uživanja života iz kulturalnog područja života. Razlog ovog gotovo nerješivog stanja leži u činjenici da je nosilac ovih triju načela jedna te ista osoba, i to nedjeljivo. Od čovjeka radnika ne može se npr. tražiti da za osam sati svojega rada u tvornici zaboravi na samoostvarenje i životnu radost za volju veće produktivnosti. A upravo to se od njega neprestano traži, i upravo je to bila jedna od glavnih točaka Marxove kritike u kojoj je on, s pravom, gledao osnovni izvor čovjekova otuđenja. Marx je krivio kapitalistički sistem za ovo nehumano stanje. Danas znamo da nijednom privrednom sistemu, ni kapitalističkom, a niti socijalističkom nije uspjelo riješiti ovaj problem. Sindikatima na Zapadu bar je uspjelo da proguraju humaniziranje radnih mjesta i, što je još važnije, da se sve više smanjuju propisani sati rada u tjednu. U Zapadnoj Njemačkoj već je započela epoha 38 sati tjedno uz potpunu plaću. Odatle se vidi jedno: ono što nedostaje u ovoj situaciji jest jedna socijalna teorija osmišljena konkretnog života u cjelini. Zadnji poslijeratni pokušaj u tome smjeru, pokušaj od Talcotta Pearsona, nije mogao zadovoljiti. Čini se da je ovaj problem za sada nerješiv. Ja mislim da su imali pravo klasični sociolozi (Durkheim) kad su religiji pripisivali ovu bitnu ulogu integracije društva. Drugim riječima: bilo je fatalno što je novovjekovni čovjek izgurao religiju na rub društva, što ju je proglasio privatnom stvari uz razna racionalna i iracionalna obrazloženja. Brzopleto i bez dubljeg poznavanja ove materije zaključili su teoretičari moderne da je čovjek u stanju sam proizvesti zamjenu prave religije s raznim civilnim ili sekularnim religijama ili kvazireligijama. Te ideologije nemaju više snage integracije danas, uključujući tu napose marksizam-lenjinizam. Čini se da stojimo pred paradoksom: moderna država odnosno društvo počiva na temeljima koje ono samo nije u stanju jamčiti i provesti u život.

Tu je izvor današnjih individualnih i društvenih kriza. Odatle to doživljavanje dezorijentacije.

Moderni čovjek, postavši autonoman i apsolutan, postavio je sebi pogrešna pitanja. Na pogrešna pitanja slijede pogrešni odgovori. Bez metafizike – nju smo davno bacili, – bez teologije – ona ne uživa baš veliki ugled – nema

novih pitanja, dakle, ni novih odgovora. Recepta za prevladavanje ove, za-pravo moralno-etičke krize nema nitko. Neki mislioci preporučuju vraćanje u mitologiziranje života nakon što smo tako lakomisleno demitologizirali sve oko sebe. Drugi se bave futurologijom i propovijedaju »princip nade«. Mislim da bismo mnogo zadobili kad bismo bili voljni i sposobni staviti konkretnog čovjeka, jedinke, u središte naše pažnje, a ne da se stalno mučimo sa sistemima, strukturama, društvom, revolucijom, oslobođenjem i sl. Katolička socijalna nauka, osobito ona novijega datuma, daje odličan primjer za ovu novu orijentaciju mišljenja. Čovjek mora biti središte i nosilac svih društvenih zbivanja. Mislim da je upravo ova ideja imanentno prisutna i u teoriji samoupravljanja. O tome nešto više u slijedećem napisu.

LITERATURA (izbor):

- Adorno, Theodor W.: Aufsätze zur Gesellschaftstheorie und Methodologie, Frankfurt, 1970.
Albert, Hans: Konstruktion und Kritik, Hamburg, 1972.
Dahrendorf, Ralph: Pfade aus Utopia. Arbeiten zur Theorie und Methode der Soziologie, München, 1967.
Galtung, Johan: Theory and Methods of Social Research, New York, 1967.
Habermas, Jürgen: Zur Logik der Sozialwissenschaften, Frankfurt, 1970.
Hayek, F. A.: Missbrauch und Verfall der Vernunft, Frankfurt, 1959.
König, R.: Handbuch empirischer der Empirischen Sozialforschung, 2 Bde, Stuttgart, 1973.
Topitsch, E. (Hrsg.): Logik der Sozialwissenschaften, Königstein, 1984.

Izvori (izbor):

- Duverger, M.: Methodes des sciences sociales, Paris, 1961.
Kuhn, T. S.: Die Entstehung des Neuen, Frankfurt, 1978.
Popper, K. R.: Logik der Forschung, Tübingen, 1976.
Frey, B. S.: Moderne politische Oekonomie, München, 1977.
Wilson, E. O.: Biologie als Schicksal, Frankfurt, 1980.
Bell, D.: Die nachindustrielle Gesellschaft, Frankfurt, 1985.
Simon, A. H.: Entscheidungsverhalten in Organisationen, Landsberg, 1981.
Galbraith, J. K.: Die moderne Industriegesellschaft, München, 1968.
Schumpeter, J.: Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie, Bern, 1949.
Weber, M.: Wirtschaft und Gesellschaft, Tübingen, 1972.
Levi-Strauss, C.: Strukturele Anthropologie, Frankfurt, 1975. 2 Bde.

ZUSAMMENFASSUNG

Nach dem 2. Weltkrieg sind Ideologien und sozialwissenschaftliche Theorien ein echtes oder vermeintliches Bedürfnis der Gesellschaft geworden. Aus derer Fülle stellt der Autor die Wichtigsten dar und er setzt sich mit ihnen kritisch auseinander. Es wird der Frage nachgegangen, ob die Theorien gehalten haben, was sie versprochen haben. Die Antwort: Das Ergebnis ist – gemessen an der Zielsetzung der Theoretiker und an den erweckten Erwartungen – enttäuschend. Das gilt sowohl für die ökonomischen Theorien als auch für die reinen sozialwissens-

chafilichen Theorien. Sie vermochten den bestehenden Prozeß in dem jeweiligen Bereich der Gesellschaft nach den rationalen Maßstäben nicht zu steuern, geschweige denn die ganze Gesellschaft umzugestalten. All das wird die Entstehung neuer Ideologien bzw. Theorien auch in Zukunft gewiß nicht verhindern. Und so werden die kritischen Analytiker immer genügend Anlaß haben, von Aufstieg und Fall von Theorien und Ideologien zu berichten.